

Biblija Karla Čelavog u Rimu

Kujundžić, Marina

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:466642>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti umjetnosti (dvopredmetni)

Marina Kujundžić

Biblija Karla Ćelavog u Rimu

Završni rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti umjetnosti (dvopredmetni)

Biblija Karla Čelavog u Rimu

Završni rad

Studentica:

Marina Kujundžić

Mentor:

doc. dr. sc. Ivan Josipović

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Marina Kujundžić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Biblija Karla Ćelavog u Rimu** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 10. rujna 2019.

SADRŽAJ

1. Uvod	5
2. Pregled dosadašnjih istraživanja	7
3. Ciljevi rada	8
4. Povijesni kontekst	9
4.1. <i>Franačka za vrijeme vladavine Karla Velikog</i>	9
4.2. <i>Smrt Karla Velikog – Carstvo u rasulu</i>	10
5. Karolinška renesansa.....	12
6. Razvoj karolinške minuskule	14
7. Biblija Karla Ćelavog u Rimu	15
7.1. <i>Problem datacije</i>	15
7.2. <i>Sadržaj Biblije</i>	17
7.3. <i>Stil</i>	19
7.4. <i>Faksimil rukopisa</i>	20
8. Zaključak	22
9. Literatura	23
10. Likovni prilozi	24

Biblija Karla Ćelavog u Rimu

Na temelju relevantne literature, u ovom radu se s povijesno-umjetničkog aspekta obrađuje *Biblija Karla Ćelavog* iz crkve *San Paolo fuori le mura* u Rimu, jedna od najraskošnijih ranosrednjovjekovnih iluminiranih rukopisa. Kako bi se što detaljnije kontekstualizirao nastanak tog kodeksa, možda i ponajboljeg primjera ranosrednjovjekovne renesanse u karolinškom knjižnom slikarstvu, u radu je izložen povijesni pregled događanja u Franačkom Carstvu tijekom 9. stoljeća. Također, prezentirano je i njegovo specifično društveno-kulturno ozračje koje je iznjedrilo obnovu (lat. *renovatio*) postulatâ klasične i kršćanske antike te dovelo do procvata svih grana umjetnosti, a koje je u stručnu terminologiju ušlo pod sintagmom *karolinške renesanse*. Posebno se analizira razvoj karolinške minuskule, pisma karakterističnog za čitavi teritorij tadašnjega Franačkog Carstva, pa su tako stvoreni temelji za bolje razumijevanje rukopisa i značaja same *Biblije*. Na koncu se, kroz sagledavanje likovno-stilskog aspekta djela, objašnjava ispreplitanje različitih utjecaja brojnih stilova, a koji u konačnici dovode i do problema preciznije datacije samoga rukopisa koja još uvijek nije do kraja rasvijetljena. Zbog veličine *Biblije*, pri obradi i valorizaciji su analizirane samo najreprezentativnije stranice kodeksa, kao ogledni primjerci koji predočavaju umjetničku vrijednost i dokazuju značaj toga iluminiranog rukopisa.

Ključne riječi: *Biblija Karla Ćelavog* u Rimu, iluminirani rukopis, Franačko Carstvo, karolinška renesansa, karolinška minuskula

1. Uvod

Umjetničko stvaralaštvo karolinškog razdoblja bilo je podređeno i uvelike je ovisilo o potrebama dvora i Crkve. U doba karolinške dinastije, od samoga njezina početka pa do kraja, došlo je do tzv. renovacije, kulturnog zamaha i procvata znanosti i umjetnosti. U pogledu umjetnosti, karolinška renovacija zahvatila je, u manjoj ili većoj mjeri, gotovo sve njezine grane: arhitekturu, skulpturu i primijenjenu umjetnost, a posebna pozornost bila je pridavana brojnim vladarskim skriptorijima iz kojih su proizašla veličanstvena djela minijaturnog slikarstva. Umjetnički uzlet koji je započeo s vladavinom Karla Velikog i nastavio se razvijati tijekom čitave vladavine dinastije Karolinga u franačkoj državi još godinama nakon njegove smrti, ustoličio se pod nazivom *karolinška renesansa*. Na minijaturno slikarstvo karolinške renesanse utjecali su brojni umjetnički pravci, i to ponajviše oni naslijeđeni iz mediteranske baštine nekadašnjega Rimskog Carstva, ali je na njega utjecala i inzularna umjetnost s prostora današnje Velike Britanije i Irske, koja se stoljećima nesmetano razvijala u osebujan i jedinstven stil nazvan hibernosaksonskim. Unatoč brojnim rukopisima koji prethode rimskoj *Bibliji Karla Ćelavog*, ona se po mnogočemu ističe te predstavlja posljednje veliko ostvarenje karolinškog minijaturnog slikarstva jer u svojim pomno oslikanim stranicama, objedinivši dotadašnje stilove koji se prepliću, pokazuje jedan raskošan i dostojanstven stil. Taj kodeks ne predstavlja samo umjetnički vrhunac karolinške renesanse, već i izvan nje – vrhunac ranosrednjovjekovnoga rukopisnog slikarstva uopće, budući da otvara put razvoju, najprije romaničkoga, a onda i gotičkoga minijaturnog slikarstva.

Biblija Karla Ćelavog iz Rima, kako i sam naziv govori, naručena je od strane franačkog vladara Karla II. Ćelavog koji je kao kralj Zapadne Franačke na prijestolje stupio 840. godine, da bi od 875. godine, pa do svoje smrti 877., vladao kao car čitavoga Franačkog Carstva.¹ Prva Biblija naručena od navedenog vladara bila je tzv. *Vivijanova Biblija* koja se čuva u Bibliothèque nationale de France u Parizu. Iako je danas približno rasvijetljen problem datacije *Biblije Karla Ćelavog* iz Rima, a o čemu svjedoči i posvojni pridjev u njezinu nazivu kojim se ona izrijeком vezuje uz Karla Ćelavog, brojni stilovi koji je povezuju s drugim karolinškim rukopisima dosta su zbunjivali povjesničare umjetnosti. Biblija se tako datira između 870. i 880. godine, a brojne nedoumice i neslaganja stručnjaka oko njezine datacije bit će razmatrane u nastavku ovoga rada.

¹ M. BRANDT, 1995., 183-188.

Talijanski naziv ovog kodeksa je *La Bibbia carolingia dell'Abbazia di San Paolo fuori le mura*. Pisana je karolinškom minuskulom na latinskom jeziku, a ukupno sadrži dvadeset i četiri (izvorno dvadeset i pet) naslovnih minijatura, četiri kanonske tablice, trideset i pet raskošno dekoriranih stranica te devedeset i jedan ukrašeni inicijal.² Čuva se u crkvi Sv. Pavla izvan zidina (*San Paolo fuori le mura*) u Rimu, kako joj danas ustaljeni naziv i govori.

² I. F. WALTHER - N. WOLF, 2005., 103.

2. Pregled dosadašnjih istraživanja

Među velikim brojem sačuvanih iluminiranih rukopisa iz karolinškog razdoblja, *Biblija Karla Ćelavog* iz Rima svakako je jedan od najpoznatijih primjeraka, a može se reći da je, sa znanstveno-istraživačkog aspekta, i dosta dobro obrađena. To, naravno, ne znači da su mišljenja različitih stručnjaka istoznačna. Naprotiv, razmimoilaženja su se pokazala vezano za temeljna pitanja podrijetla i datacije same *Biblije*. Tako se, primjerice, u članku „The Bible of San Paolo fuori le mura in Rome: Its Date and Its Relation to Charles the Bald“, istaknutog povjesničara umjetnosti Joackima E. Gaehdea, može iščitati bit različitih znanstvenih stavova po pitanju datacije samog kodeksa. S druge strane, u raspravu o dataciji *Biblije* uključili su se i Ernst Hartwig Kantorowicz te H. Shade, koji su iznijeli nešto drugačija stajališta, pozivajući se na drukčije interpretacije stilskih poveznica.

Osim problematiziranja pitanja datacije, Carl Adam Julian Nordenfalk, Ingo Walter, Charles Reginald Dodwell i Norbert Wolf posebnu su pozornost posvetili stilskim karakteristikama iluminacija navedenoga biblijskog rukopisa. Iako u sadržajno kratkim prikazima samoga djela, radovi navedenih autorâ nezaobilazni su dio literature za shvaćanje i kontekstualiziranje *Biblije Karla Ćelavog* iz Rima. U tom kontekstu ne treba izuzeti ni knjigu *Karolinška i otonska umetnost* Hansa Ericha Kubacha i Viktora Hansa Elberna, u kojoj su detaljno obrađeni različiti aspekti vladavine karolinške dinastije, a poseban je naglasak stavljen na razvoj karolinškog pisma i umjetnosti u razdoblju karolinške renesanse. Slično je navedenu tematiku u svojoj knjizi *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka* predstavio i hrvatski povjesničar Miroslav Brandt, koji je, uz detaljan prikaz političkih i društvenih prilika, obradio i problematiku razvoja karolinške minuskule. Također, karolinškom se minuskulom bavio i Jakov Stipišić u svojoj knjizi *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*.

Za što potpuniji povijesni prikaz i cjelokupno razumijevanje okolnosti u kojima je *Biblija* nastala, još su mi poslužili radovi Nevena Budaka, Henrija Pirennea, Ive Goldsteina i Borislava Grgina te Magnusa Backesa i Regine Dölling. Njihovi su mi radovi rasvijetlili povijesnu pozadinu i postavili temelje za sagledavanje svih istraživačkih problema koji su neodvojivi od rimske *Biblije Karla Ćelavog*.

3. Ciljevi rada

Već je dosad spomenuto kako je ovaj kodeks jedan od najboljih primjera karolinške renesanse i ranosrednjovjekovnoga minijaturnog slikarstva uopće, a kao takav utro je put k razvoju minijatura tijekom zreloga i kasnoga srednjeg vijeka, dakle u romanici i gotici, a njegov se utjecaj osjećao i do renesanse. S obzirom na to da se radi o vrlo specifičnom periodu u povijesti ranoga srednjeg vijeka, potrebno je objasniti karolinšku renesansu kao razdoblje koje je obilježio procvat svih grana umjetnosti, a ponajprije minijaturnog slikarstva. Renovacija i umjetnički uzlet vezani su uz samog Karla Velikog, međutim, oni su se putem umjetnina nastavili razvijati i nakon njegove smrti, gotovo sve do propasti Franačkog Carstva. Prije same obrade kodeksa, glavnog dijela ovoga završnog rada, nastojat će se rasvijetliti povijesni kontekst Franačkog Carstva od vremena vladavine Karla Velikog, kada Carstvo doseže puni sjaj i moć, preko Karla Ćelavog koji je bio posljednji respektabilni franački vladar, sve do konačnog silaska dinastije Karolinga s povijesne pozornice krajem 10. stoljeća.

Cilj ovoga rada je, u društveno-kulturnom pogledu, objasniti fenomen karolinške renesanse, ali i razvoj tadašnjega dominantnog pisma – karolinške minuskule, popularno nazvane *karolinom*. Nadalje, kroz stajališta iznesena u literaturi, pokušat će se rasvijetliti pitanje datacije rukopisa i opravdati njegovo vezivanje upravo uz Karla Ćelavog. U likovno-stilskom pogledu, naglasak će biti stavljen na ispreplitanje brojnih stilova koji su posljedica oživljavanja gotovo zaboravljenih tradicijâ poganske i kršćanske antike, ali i utjecaja inzularnih skriptorija koji su na europski kontinent posredno pristigli preko redovnikâ koji su širili kršćanstvo te samostana koji su navedeni misionari osnivali diljem franačke države. Zbog brojnih stranica koje *Biblija* posjeduje, pregled će biti usmjeren samo na one najreprezentativnije, a kroz njih će u stilskom smislu biti objašnjene i sve ostale. Osim originalnog kodeksa koji se čuva u crkvi Sv. Pavla izvan zidina u Rimu, postoje i brojni faksimili ove *Biblije* od kojih se jedan čuva i u Zadru. Konačan cilj ovog rada jest valorizacija samoga rukopisa, ali i ukazivanje na važnost zadarskog faksimila koji je bio gotovo zaboravljen u prostorijama Zadarske nadbiskupije, jer je sve do nedavno bio sakriven u kutiji, a samim time i nedostupan i nepoznat široj javnosti.

4. Povijesni kontekst

4.1. Franačka za vrijeme vladavine Karla Velikog

Poslije smrti Pipina Maloga naslijedila su ga njegova dva sina – Karloman i Karlo. Ubrzo nakon očeve im smrti, došlo je do neslaganja među njima zbog politike prema Langobardima. Naime, Karlo se zalagao za savezništvo s Langobardima te se naposljetku i oženio Deziderijom, kćerkom langobardskog kralja Deziderija. S druge strane, Karlov je brat Karloman strahovao od toga saveza, zauzevši poziciju zaštitnika papinske države. Međutim, kralj Deziderije okoristio se sporovima između vojne aristokracije i svećenstva u papinskoj državi te je Rimu nametnuo svog kandidata za papinsko dostojanstvo – papu Stjepana III.³ Karlo je vrlo brzo shvatio da njegova sklonost Langobardima može dovesti do njegova sukoba s crkvenim krugovima u Franačkoj, pa je zbog toga izmijenio svoj stav prema Italiji. U potpunosti je prekinuo savez s Langobardima, rastao se od Deziderije i počeo pregovarati s Papom. Na taj je način iz igre isključio Karlomana koji se našao politički osamljen. Potkraj 771. godine Karloman je umro pod nerazjašnjenim okolnostima. Prema nasljednom pravu Karlomanov dio Carstva trebali su naslijediti njegova supruga i sinovi, ali se Karlo na to nije obazirao te je Karlomanove posjede pripojio sebi.

Za njegove vladavine franačka je država bila jedna od najmoćnijih država Europe. Brojnim reformama i čvrstom vladavinom dokazao se kao iznimno sposoban vladar, stvorivši državu čija se dominacija proširila po cijeloj Europi. Osim velikoga političkog značaja, Karlo se uspio povezati i s Crkvom koja je bila vrlo moćna institucija, a taj mu je savez naposljetku omogućio da ga papa Lav III. 800. godine okruni za cara Franačkog Carstva. Za njegova života, Karla su častili brojnim pompozim imenima, kao što su Glasoviti, Pobjedonosni, Slavni, pa čak i Mudri, ali je, po tvrdnjama povjesničara Nitharda, Karlova unuka, od svih tih dodataka kojima ga se veličalo kao osobu, poslije njegove smrti, najčešće u uporabi bio pridjev Veliki (lat. *Carolus Magnus*). Njegovom vladavinom teritorij Carstva dosegao je najveće razmjere, protezao se od Sjevernoga mora na sjeveru do Sredozemlja na jugu te Pirineja na zapadu i Panonije na istoku. Osim brojnih vojnih pohoda koji su veličali carsku moć, jačao je i kulturni razvoj zemlje koji se najbolje očitovao kroz procvat umjetnosti. Karlo je imao tri sina, od kojih je jedan umro prije njegove smrti (Pipin), drugi se zaredio za svećenika i kasnije postao biskup Metz (Drogon), dok ga je na prijestolju naslijedio samo

³ M. BRANDT, 1995., 175.

jedan – Ludovik, zvani Pobožni, koji je na vlast došao nakon smrti Karla Velikoga, 28. siječnja 814. godine.

4.2. Smrt Karla Velikog – Carstvo u rasulu

Nakon smrti Karla Velikog 814. godine problemi u Carstvu postali su sve očigledniji. Poseban je problem stvarao pritisak muslimanskih osvajanja koja su gotovo potpuno onemogućila plovidbu Sredozemljem, a što je smanjilo dotok luksuzne robe koja je dolazila s Istoka. Sloj ratnika, osiromašen stalnim ratovanjima, dublje je zapao u dugove i postao ovisan o velikim zemljoposjednicima. Većina grofova bila je nepoštena i korumpirana, a dezintegracija Carstva je vlast svela na regionalnu razinu. Funkcioniranje središnje vlasti dodatno je narušeno novim valom barbarskih provala.

Karla Velikog je na prijestolju naslijedio jedan od njegovih sinova – Ludovik Pobožni. Historiografija iznosi puno različitih mišljenja o njegovu karakteru, ali se svi slažu u jednoj stvari – bio je slabija ličnost od Karla. Prije stupanja na carski tron, Ludovik je bio kralj Akvitanije, a već je tad okarakteriziran kao dobar vladar. Bio je obrazovaniji od oca, što zapravo i nije toliko čudno jer je poznata činjenica da je Karlo Veliki bio vrlo malo obrazovan. Stupivši na prijestolje Ludovik je otpustio sve korumpirane i nemoralne očeve savjetnike, a zbog velikog utjecaja koji su na njega imali crkveni dostojanstvenici na čelu s Papom, dobio je nadimak Pobožni. Njegova prevelika privrženost Crkvi oslabila je njegov carski autoritet. Osim toga, bio je orijentiran k problemima u obitelji i vrlo zaokupljen nerješivim pitanjem franačkog nasljeđivanja prijestolja. Imao je tri sina i nije želio ni jednoga zakinuti za prijestolje, čemu je svakako doprinio franački običaj koji je nalagao ravnopravno dijeljenje vlasti i teritorija među vladarevim sinovima, kao da se radi o privatnom vlasništvu. Za svog života Ludovik je podijelio Carstvo na tri dijela koja su naslijedila njegova tri sina – Lotar, Ludvig i Pipin. Godine 817. on je sebi kao regenta Carstva pridružio Lotara, svog najstarijeg sina, i označio ga kao svog nasljednika. No, uza sve to, svaki od dva mlađa sina dobio je neku vrstu apanaže i kraljevski naslov – Pipin Akvitaniju, a Ludvig Bavarsku.⁴

Godine 819. Ludovik Pobožni je oženio Juditu, kćer alamanskog vojvode, koja mu je 823. godine rodila četvrtog sina – Karla (kasnije prozvan Čelavi). Judita je bila lijepa, ali podosta energična žena, koja je vrlo brzo počela utjecati na Ludovika, pokušavši svim naporima svom sinu osigurati najveći dio Carstva. Ostala tri Ludovikova sina oštro su se

⁴ H. PIRENNE, 2005., 73.

protivila takvoj podjeli. Zbog sve većega nezadovoljstva koje je vladalo između Lotara, Pipina i Ludviga, Juditi je bilo vrlo lako spletkama unijeti razdor među braćom. Pipin i Ludvig jedva su dočekali priliku da se okrenu protiv Lotara i osvete mu se zbog njegova imenovanja regentom. „Nastale su dvije stranke, ili točnije, dva tabora u Carstvu: jedna je za svoj program uzela podjelu naslijeđa među sve sinove careve, a druga je ostala vjerna jedinstvenom teritoriju. Isprva je pobijedila prva: Lotaru je oduzet naslov regenta, zbog čega je pobjegao u Italiju kako bi problem predstavio papi.“⁵

Ludovik je na nagovor Judite ponovo napravio razdiobu Carstva, ovog puta na četiri dijela te je pokazao blagonaklonost prema najmlađem sinu Karlu. U Karlovoj vlasti, prema njegovoj odluci, bila je Alemanija, Alzas, jedan dio Burgundije i Recija.⁶ To je izazvalo novi bunt Pipina i Ludviga koji su se nakon toga priklonili Lotaru, a ovaj se pak udružio i s papom Grgurom IV. te je 833. godine prešao Alpe i krenuo na oca. Bitka se odvila kod Kormara, a gubitnik je bio Ludovik. Ishod te bitke nije uspio zadovoljiti Ludviga i Pipina, zbog čega je došlo do novih bitaka. Godine 838. umro je Pipin Akvitanijski, a dvije godine nakon njega, dakle 840., i sam Ludovik Pobožni.⁷ Sve daljnje bitke između trojice braće – Lotara, Ludviga i Karla – okončane su tek njihovim sporazumom 843. godine, tj. sklapanjem tzv. Verdunskog ugovora. Njime je kompromisno dogovorena podjela Carstva na tri jednaka dijela. Srednji dio pripao je Lotaru, koji je nosio i titulu cara čitavoga Carstva, istočni dio dobio je Ludvig, a zapadni Karlo Ćelavi. Podjelama koje su započele još za života Ludovika Pobožnog, a koje su se još drastičnije nastavile nakon njegove smrti, jedinstveno je Carstvo iz vremena Karla Velikog i Ludovika Pobožnog još živjelo samo u teoriji.⁸

Karlo Ćelavi okrunio se za cara Franačkog Carstava, tj. Svetog Rimskog Carstava u Rimu 875. godine te je bio posljednji car koji je imao neki ugled. Umro je prirodnom smrću dvije godine nakon krunjenja, 877. godine.

Posljednji karolinški vladar u Zapadnoj Franačkoj (kasnijoj Francuskoj) bio je Ludovik V. Lijeni, koji je tragično poginuo 987. godine u lovu. Na prijestolju ga je naslijedio Hugo Capet, a u Istočnoj Franačkoj vlast su još sredinom prve polovine 10. stoljeća preuzeli vladari iz nove dinastije – Otoni.⁹

⁵ H. PIRENNE, 2005.,74.

⁶ H. PIRENNE, 2005.,74.

⁷ M. BRANDT, 1995., 186.

⁸ H. PIRENNE, 2005.,74.

⁹ M. BACKES - R. DÖLLING, 1970., 9; M. BRANDT, 1995., 365-366, 370; N. BUDAK, 2001., 116.

5. Karolinška renesansa

U doba Karolinga, počevši s Karlom Velikim, dolazi do obnavljanja kulture, poticanja znanosti i učenosti te stvaranja iznimnih umjetničkih djela. Vrlo je zanimljiva činjenica da vrijeme procvata počinje s vladarom koji nikada nije naučio pisati. Njegov najbliži suradnik Einhard (770.-840.), koji je kasnije objavio i Karlov životopis, tvrdi da „kada je imao vremena, privikavao je ruku na oblikovanje slova“, ali je „slabo uspijevao taj posao, krivo postavljen i prekasno započet.“¹⁰ Iznimna situacija vezana samo za razdoblje karolinške renesanse je činjenica da Franci, narod sa slabom umjetničkom tradicijom, odjednom počinju stvarati umjetnička djela izvanredne kvalitete te to nastavljaju raditi desetljećima.¹¹ S obzirom na to da se nisu mogli osloniti na prijašnju franačku tradiciju, okreću se različitim utjecajima izvan Carstva, od italjskih utjecaja koji se očituju u mozaicima i zidnim oslicima, preko predikonoklastičke umjetnosti Bizanta, pa sve do umjetnosti pristigle s Britanskog otočja. U pogledu pokršćavanja i širenja pismenosti, najviše duguju irskim i anglosaksonskim misionarima koji su donijeli kršćansku vjeru u istočne dijelove tadašnje franačke države. Razdoblje srednjeg vijeka koje karakterizira nagli kulturni procvat vezan uz Karolinge, u historiografiji se obično naziva karolinškom renesansom. Također, zbog značajnog utjecaja hibernosaksonsog stila, karolinška se renesansa još naziva i franko-saksonska.

Karlo je želio svoj dvor preobraziti u rezidenciju koja bi se po svojoj raskoši mogla mjeriti s rimskim i bizantskim carskim dvorovima. Svoju je palaču iz Herstala (Héristal; grad na području današnje Belgije) odlučio premjestiti u Aachen gdje je do danas sačuvana njegova dvorska kapela kao svojevrsan simbol carske moći. Materijal za šesnaesterokutnu kapelu dopremljen je iz Ravenne i Rima, ukrašena je zlatom, broncom i bromom u bizantskom stilu, ali nije impozantna jer joj je promjer oktogonalnog tambura kupole svega 14 metara.¹² Projektant i graditelj tog najvažnijega karolinškog spomenika je Odo iz Metza.

Unatoč nebrojenim gubicima, restauraciji i uništenju, pojedini primjeri karolinškoga zidnog slikarstva ipak su se uspjeli sačuvati. Teme zidnih oslika su biblijske provenijencije, tj. potječu iz Starog i Novog zavjeta, a prevladavaju scene iz života svetaca. Tako, primjerice, freska s prikazom martirija Sv. Stjepana u kripti crkve Saint-Germain u Auxerreu stilski svjedoči o snažnim italjskim utjecajima.

¹⁰ I. GOLDSTEIN - B. GRGIN, 2006., 125.

¹¹ C. R. DODWELL, 1993., 45.

¹² H. E. KUBACH - V. H. ELBERN, 1973., 51-52.

S druge strane, žarišta minijaturnog slikarstva, osim Karlova dvora, bili su skriptoriji u sklopu raznih samostana. Predkarolinški iluminirani rukopisi mogu se okarakterizirati kao anonimni jer je nepoznato tko su autori i naručitelji tih rukopisa. Nasuprot tome, karolinški rukopisi su i u tom smislu revolucionarni jer se u njima često puta spominju imena naručitelja, a vrlo rijetko i imena pisara te eventualnih minijaturista. Na taj način oni postaju živući dokumenti vremena u kojem su nastali i pečati važnih političkih događaja. U karolinškim iluminiranim rukopisima pronalazimo najvišu razinu izrade koja stilski sažima sve utjecaje u raskošan stil koji je vrhunac rukopisnog slikarstva ranoga srednjeg vijeka.

Karlo Ćelavi slijedi uzore svog djeda Karla Velikog te nastavlja njegovati umjetnost, pa i iz njegovog doba potječu mnogi značajni iluminirani rukopisi, a među njima *Biblija Karla Ćelavog* iz Rima ima vrlo važno mjesto.

6. Razvoj karolinške minuskule

Karolinška kulturna obnova potakla je veću potražnju za čitljivo i lijepo ispisanim rukopisima što je naposljetku dovelo do razvoja karolinške minuskule. Karolina, kako se to pismo još naziva, srednjovjekovno je minuskularno pismo koje se upotrebljavalo još od kraja 8., pa sve do 12. stoljeća.¹³ Upotrebljavala se na području franačke države, a u srednjovjekovnim izvorima nosi naziv *littera francigena* – franačko pismo.

Rimljani su upotrebljavali velika uglata slova – majuskulu – jer su bila lakša za pisanje. Prekidom sredozemne trgovine zbog muslimanske prijetnje na Zapadu je došlo do nestašice papirusa. Papirus je zamijenila pergamena koja je bila vrlo skupa, zbog čega je bilo prijeko potrebno štedjeti prostor. Kako bi na stranicu stalo što više teksta, pisar je morao pisati manjim slovima, stisnutima jedno uz drugo. To je u konačnici dovelo do sve šire upotrebe malih slova – minuskule – s isticanjem velikih inicijala prilikom naglašavanja važnijih riječi. Karolinška minuskula se razvila iz različitih oblika predkarolinške minuskule, ali pod utjecajem poluuncijale i kurzive, i to reformom iz različitih središta.¹⁴ Osim karolinške minuskule, u 8. stoljeću se već upotrebljavalo nekoliko minuskula, poput irske, iz koje se razvila anglosaksonska, zatim vizigotske te, u konačnici, beneventane, koja se najprije upotrebljavala u južnoj Italiji, a kasnije i na istočnoj obali Jadrana.¹⁵

Vješto ispisanu karolinšku minuskulu krase jednostavnost i jasnoća slova koja imaju svojstven uglati oblik s malo kratica i rijetkim ligaturama. Ukrašena je iluminacijama i vrlo raskošnim bojama, a često je bila riječ i o pozlati.

Proučavajući je, paleografi su uspjeli razlikovati oblikovanje više stilova karoline koji su se mijenjali kroz stoljeća. Tako se, od kraja 8. stoljeća kada se tek pojavila, pa sve do kraja 9. stoljeća, koristila kurzivna minuskula koja je bila vidljiva posebno u ligaturama. U 10. stoljeću primjetna je siromašnija oprema rukopisa i manje kaligrafskih elemenata u pismu. Nadalje, tijekom 11. stoljeća karolina postaje bogatija, slova su sve uspravnija i veća, dok su u 12., posljednjem stoljeću korištenja, slova niža, šira i zbijenija, da bi krajem tog stoljeća prešla u novo pismo – goticu.

¹³ Vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=30635> (datum pristupa: 18. 8. 2019.).

¹⁴ J. STIPIŠIĆ, 1972., 86.

¹⁵ I. GOLDSTEIN - B. GRGIN, 2006., 129.

7. Biblija Karla Ćelavog u Rimu

Biblija Karla Ćelavog u Rimu predstavlja nezaobilazno djelo u kulturnom, umjetničkom i povijesnom smislu. Spada u posljednju grupu iluminiranih rukopisa karolinške umjetnosti koje se dići raskošnom i temeljitom izradom s najljepšim ilustracijama toga doba. Nastala je oko 870. godine, a naručitelj joj je Karlo Ćelavi. Izrađena je i namijenjena za papu Ivana VIII., kao poklon prilikom krunjenja Karla Ćelavog za cara 875. godine. Prema sačuvanim dokumentima, *Biblija* se nalazila u Rimu i tijekom 11. stoljeća. Za pontifikata pape Grgura VII. prenesena je u benediktinski samostan *San Paolo fuori le mura* gdje se i danas nalazi. Formata je 448x345 milimetara i sadrži 334 izvorne folije.¹⁶ U 16. i 17. stoljeću, prilikom njezine restauracije, dodane su još dvije folije, jedna na početku, a druga na kraju kodeksa. Pisana je karolinškom minuskulom na latinskom jeziku. Iako ih je izvorno bilo 25, Biblija sadrži 24 naslovne minijature, 4 kanonske tablice, 35 dekorativnih stranica i 91 inicijal.¹⁷ Neke su ilustracije stilski neosporno bile inspirirane tzv. *Moutier-Grandval Biblijom* iz Toursa, zbog čega se mislilo da je i rimska *Biblija Karla Ćelavog* nastala u tom gradu. Mjesto njezina nastanka pripisuje se mnogim umjetničkim središtima, ali je stilski ipak najbliža skriptoriju u Reimsu.¹⁸

7.1. Problem datacije

Kao što je već istaknuto, poznato je da je naručitelj ove *Biblije* bio Karlo Ćelavi, unuk Karla Velikog. Prije je to bila samo jedna od opcija prema kojoj se onda *Biblija* datirala prije 875. godine, a po drugoj se pripisivala Karlu III. Debelom, pa je u toj varijanti bila datirana poslije 880. godine.

Danas je općeprihvaćena činjenica da je *Biblija* napisana i iluminirana u razdoblju između 870. i 875. godine. Ta vrlo precizna datacija počiva na argumentima Ernsta Hartwiga Kantorowicza i H. Shadea koji su, prema iluminaciji na kojoj je prikazan kralj na prijestolju, identificirali Karla Ćelavog i kraljicu Rihildu, njegovu drugu suprugu.¹⁹ Jedinствена prisutnost kraljice u ovom karolinškom kodeksu evidentna je referenca na posebnu prigodu koja je nadahnuće za izradu rukopisa. Prema navedenim stručnjacima, dvije su prilike za koje

¹⁶ I. F. WALTHER - N. WOLF, 2005., 103.

¹⁷ I. F. WALTHER - N. WOLF, 2005., 103.

¹⁸ C. R. DODWELL, 1993., 67.

¹⁹ J. E. GAEHDE, 1996., 9-12.

je mogao biti izrađen taj kodeks. Tako je jedna krunjenje i pomazanje Karlove prve supruge, kraljice Ermentrude, 25. kolovoza 866. godine, dok je druga prilika Karlovo vjenčanje s kraljicom Rihildom 22. siječnja 870., nakon Ermentrudine smrti, 6. listopada 869. godine.²⁰

Pretpostavka da je kodeks nastao između 25. kolovoza 866. i 6. listopada 869. temelji se na bogato ukrašenom *Codex Aureusu* iz Sv. Emmerama u Regensburgu za koji se smatra da je bio završen najkasnije do Uskrsa 871. godine, te da je nastao po predlošku rimske *Biblije*. Veličanstvene stranice te *Biblije* i navedenog *Codex Aureusa* svjedoče o vezi između ta dva rukopisa. Nadalje, figure simbola Sv. Marka u donjem lijevom kutu oba rukopisa prikazane su u gotovo identičnim položajima koji se razlikuju od svih prikaza simbola Sv. Marka u karolinškim rukopisima. Još jedan primjer dokazuje da je rimska *Biblija* poslužila kao predložak za bogatu iluminaciju regensburškog *Codex Aureusa*. Minijatura koja prikazuje scene iz života kralja Salomona preuzeta je od slikara jedne druge *Biblije*, nazvanoga *Majstorom minijatura trona*. Izvor za taj prikaz veže se uz antičke ili možda rane bizantske rukopise, na što ukazuje halja u koju je obučen vladar, a nepoznata je u karolinškoj kostimografiji. Uzimajući u obzir sve sačuvane karolinške rukopise, isti kostim nalazi se jedino u prikazima iz rimske *Biblije Karla Ćelavog* i *Codex Aureusa* iz Regensburga. Također, oba kodeksa dijele jedinstvene detalje koji se međusobno poklapaju. Sve ukazuje na to da je *Biblija iz San Paolo fuori le mura* bila dostupna iluminatorima regensburškog *Codex Aureusa* koji je bio dovršen do Božića 870. godine ili najkasnije prije Uskrsa 871. godine.²¹

Uvriježena teorija da je na prikazu Karlova druga supruga Rihilda, Joachimu E. Gaehdeu se čini malo vjerojatna. Ako je točna pretpostavka prema kojoj je spominjani *Codex Aureus* nastao po predlošku rimske *Biblije* najkasnije do 871. godine, cijeli je rimski rukopis, koji je tada imao 334 folije, 25 minijatura, 35 *carpet*-stranica i 91 inicijal, trebao biti završen u razdoblju između siječnja 870. i Uskrsa 871. godine, što je nemoguće. Vrlo pomno oslikane minijature, jedinstveni i bogato ukrašeni inicijali i otprilike 520 stranica ispisanog i ukrašenog teksta u dvije kolone s prosjekom od 58 redova po stranici, govori u prilog teoriji da je izrada rukopisa morala početi puno prije siječnja 870. godine. Sve to ukazuje da je *Biblija* ipak bila izrađena u čast krunjenja Ermentrude 866. godine.²²

Dostupnost *Biblije iz San Paolo fuori le mura* iluminatorima *Codex Aureusa* iz Sv. Emmerama u Regensburgu ukazuje na pretpostavku da su oba rukopisa pisana i iluminirana u

²⁰ J. E. GAEHDE, 1996., 9-12.

²¹ J. E. GAEHDE, 1996., 9-12.

²² J. E. GAEHDE, 1996., 9-12.

istom skriptoriju. Za *Bibliju* se smatra da potječe iz *Dvorske škole Karla Ćelavog* koja je bila smještena u St. Denisu ili u Reimsu. Carl Nordenfalk, pak, podrijetlo veže uz dvorsku školu u Reimsu iako za to nema uvjerljivog dokaza. Rukopise proizašle iz skriptorija *Dvorske škole Karla Ćelavog* krasi pak eklektičan ornamentalni vokabular koji je produkt svih ranijih karolinških stilova – *Dvorske škole Karla Velikog (Ada grupa)*, *Reimske škole*, *Škole iz Toursa*, *Škole iz Metz* i tzv. *Franko-saksonske škole iluminacija*.²³ *Incipit*-stranice rimske *Biblije Karla Ćelavog* dijele neke detalje s rukopisima *Ada grupe* kao što su okrugla slova, motiv akantusova lišća i motiv pletenice ispunjene nebrojenim ukrasnim ornamentima. S druge strane, neki elementi kao što je zlatni obrub s naizmjeničnim biserima i draguljima, uostalom kao i brojne stilske karakteristike, ipak manjkaju. Također, motivi kao što su ptice, lavovi i glave grifona u biblijskim inicijalima mogu se pronaći još samo u regensburškom *Codex Aureus*. Ipak, kaligrafska cjelovitost i preciznost inicijala *Biblije Karla Ćelavog* iz Rima ne može se pronaći ni u jednom dvorskom rukopisu. Usporedbom naše *Biblije* s ostalim rukopisima nastalim u Reimsu dolazimo do zaključka da taj rukopis vjerojatno nije produkt skriptorija u Reimsu. Naime, niti jedan rukopis iz Reimsa ne odgovara raskošnim i bogatim detaljima *incipit*-stranica rimske *Biblije Karla Ćelavog*.

Do ovdje predstavljenog problema datacije *Biblije* došlo je zbog uništenog monograma koji u njoj prikazani vladar drži u ruci. Kao što je već ranije nebrojeno puta spomenuto, Ernst Hartwig Kantorowicz i H. Shade drže da je nastanak rukopisa oko 870. godine najuvjerljiviji te ga pripisuju skriptoriju u Reimsu. S obzirom na to da se ovaj završni rad temelji na raznim i nepodudarnim informacijama iz literature, uvažava se prijedlog okvirne godine nastanka kodeksa, ali se ipak i on uzima s rezervom jer je jedan od značajnijih stručnjaka, Joachim E. Gaehde, iznio dosta snažne argumente po kojima pitanje datacije i mjesta nastanka tog rukopisa treba i dalje ostaviti otvorenim.

7.2. Sadržaj Biblije

Ikonografska posebnost karolinškog doba je načelo odabiranja. Prema nalogu Karla Velikog naglasak pripovijedanja prvenstveno je bio na Svetom Trojstvu, Utjelovljenju Kristovu, Strašnom sudu i Uskrsnuću. Te teme su naglašene i kroz umjetnost toga doba. Najčešće se prikazuje pobjednička pojava Krista u njegovoj svetosti, zatim Kristova čuda i

²³ J. E. GAEHDE, 1996., 9-12.

njegov veličanstveni ponovni dolazak u posljednjoj knjizi Biblije – Apokalipsi.²⁴ Na samom početku rimske *Biblije Karla Ćelavoga* nalazi se okrunjen i ustoličen vladar koji drži monogram na kojemu je natpis „Kralj Salomon“. To proizlazi iz činjenice da su se franački vladari poistovjećivali sa starozavjetnim kraljem Salomonom, a svoj narod s njegovim – Izraelcima. Poznato je kako je i dvorska kapela Karla Velikog u Aachenu napravljena prema opisima Salomonove, jednako kao i prijestolje Karla Velikog. S vladareve desne strane nalazi se čuvar, a u gornjem dijelu, iznad vladara, dva su anđela i četiri ženske personifikacije. S lijeve su strane prikazane dvije žene koje prilaze vladaru. Jedna je od njih njegova žena, ali nije utvrđeno je li se radi o njegovoj prvoj ženi, Ermentrudi ili drugoj, Rihildi.

Četrnaest ilustracija posvećeno je scenama iz Starog zavjeta, zatim sceni *Majestas Domini* te scenama iz Pavlovih poslanica i Otkrivenja.

Na početku poglavlja Knjige Postanka (Geneza) ispisana su imena Kristovih predaka u dvije kolone, uokvirene akantusom i razdvojene ilustracijom stupa. Napisana su zlatnim i srebrnim slovima na purpurnoj podlozi. Inicijal na *carpet*-stranici izrađen je vrlo raskošno u kombinaciji crvene i zlatne boje, a uz njega se nastavlja tekst ispisan klasičnom rimskom kapitalom – „*U početku stvori Bog nebo i zemlju*“. Stranica je uokvirena detaljno izvedenim vegetabilnim ornamentima, a tako ilustrirane *carpet*-stranice protežu se kroz cijeli rukopis.

Figuralni prikazi biblijskih scena koji počinju prikazima iz Knjige Postanka izrađeni su s posebnom pažnjom. Horizontalno su podijeljeni u tri dijela, a u svakom se dijelu simultano prikazuje nekoliko scena. Prisutno je veliko bogatstvo i posvećenost detaljima te pokušaj što vjernije imitacije prostora i vremena u kojem se scena odvija, a što je, primjerice, vidljivo u prikazima vegetacije i krajolika.

Najpoznatiji prikaz iz Starog zavjeta jest scena *Smrt Mojsijeva*. Izraelci su prikazani u grupi, odnosno prisutno je gomilanje likova koji povećavaju narativnost. Mojsije im daje zadnje upute dok čeka Božji blagoslov. Iza Mojsija se nalaze njegovi pretci Abraham, Izak i Jakov. U gornjem dijelu prikazan je Mojsije na gori Nebo kako gleda na obećanu zemlju Kanaan. Dijagonalno, s lijeve strane, prikazana je Mojsijeva smrt u kojoj anđeo uznosi Mojsija u Raj.²⁵ Prikaz je podijeljen horizontalno u tri dijela, scene su slobodnije nego što je to na prikazu iz Knjige Postanka.

²⁴ H. E. KUBACH - V. H. ELBERN, 1973., 67.

²⁵ I. F. WALTHER - N. WOLF, 2005., 103.

U Knjizi Mudrosti nalaze se dvije ilustracije koje prikazuju kralja Salomona koji je svojevrsna personifikacija i utjelovljenje mudrosti. U gornjoj sceni prikazana je njegova krunidba s jedne strane, a s druge kako jaše na mazgi dok mu narod kliče. U donjoj sceni je prikazan *Salomonov sud*. Salomon sjedi na prijestolju, okružen je svitom i sudi, a smješten je između dviju majki, dok krvnik zamahuje pozlaćenom sjekiricom prema djetetu. Osim sjekire pozlačena je Salomonova haljina i kruna, dok je ostatak likova izrađen vrlo skromno i neupadljivo.

Četiri kanonske tablice na ukupno četiri stranice nalaze se na prijelazu iz Staroga u Novi zavjet. Tablice su postavljene između ilustriranih interkolumnija antičkih stupova s pretežito korintskim i kompozitnim kapitelima. Iznad pozlaćenih arkada nalaze se medaljoni sa simbolima evanđelistâ.

Na početku evanđeljâ nalazi se bogato ilustrirana stranica kojoj je u središtu prikaz *Krist u mandorli okružen evanđelistima*. Evanđelisti su postavljeni na krajeve zamišljenog križa. Krist i evanđelisti obrubljeni su zlatnom trakom, tvoreći izgled zarotiranog romba s kružnim proširenjima na vrhovima. Izvan toga, u svakom kutu stranice, ilustrirani su evanđelisti s pripadajućim simbolima (tetramorf). Prijestolje na kojem sjedi Krist prikazano je vrlo jednostavno, ali je prisutna velika količina pozlate koja ga ističe i veliča.

Iza ovog prikaza redaju se stranice koje posebno prikazuju ilustracije na kojoj je prikazan po jedan evanđelist i njegov simbol kao uvertira u njihovo evanđelje, a prije nje uvijek dolazi i *carpet*-stranica koja je ukrašena jednako raskošno kao i prethodno opisana stranica u Starom zavjetu.

Bogato ukrašena i vrlo zanimljiva je i ilustracija za Knjigu Otkrivenja koja prikazuje *Nebeski Jeruzalem*. Horizontalno je podijeljena u tri dijela, obogaćena je prikazima voluminozne arhitekture koja sugerira dubinu prostora i anđele s lijeve i desne strane prikaza, u gornjoj i donjoj zoni. U središtu je prikaz Janjeta s knjigom koja ima sedam pečata. S desne strane je prikaz Boga koji je okružen tetramorfom.

7.3. Stil

Za ilustraciju ovoga raskošnog rukopisa zasigurno je zaslužno više ilustratora. Poznato ime koje se veže uz ovu *Bibliju* je Ingobert, koji je bio pisar (*scriba*), ali ne i njezin minijaturist. Stilski, u pojedinim detaljima, ovaj rimski kodeks podsjeća na pojedine rukopise

nastale još za života Karla Velikoga, ali i rukopise *Škole u Toursu*. Pojedinačni utjecaji i različiti stilovi nisu neobična pojava kada je riječ o ovoj *Bibliji*. Ona je spoj gotovo svih stilova iluminiranih rukopisa iz razdoblja karolinške renesanse. Poveznica sa skriptorijem u Reimsu vidi se u antikizirajućem tretiranju figurâ, draperijâ i arhitekture. Kvaliteta rukopisa i teksta te stil minijatura povezuje se s vrlo važnim skriptorijem reimskog biskupa Hinkmara (845.-882.).²⁶

Stilovi iluminacija se razlikuju, pa su tako, na temelju likovno-stilskih karakteristika, prepoznate tri majstorske ruke, tj. zaključeno je da su u izradi *Biblije* sudjelovala čak tri majstora, čiji se radovi uvelike razlikuju u ekspresivnosti i oblikovanju.

Majstor Sv. Pavla najstariji je majstor i njemu se pripisuju scene iz života Sv. Pavla. Koristi svijetle tonove, linearnu modelaciju i oštru gradaciju, a likove prikazuje zbijeno. Majstor kojem se pripisuju evanđelisti – *Majstor četiriju evanđelistâ* – vrlo je vješt u oblikovanju te njegov stil najviše odiše helenističkim duhom. Značajke njegova stila su bljeđe boje, njihova blaga gradacija te plastičniji prikaz likova u smislu oblikovanja njihove tjelesnosti. I treći slikar – tzv. *Majstor trona* – za kojega je karakteristično više narativno slikarstvo, dok mu figure i manira podsjećaju na stil *Reimske škole*,²⁷ više koristi zagasite boje, naročito smeđu i plavu, a ističe i konture linije te likove smješta u položaje koji nagovještavaju nemirnu kretnju.

U prikazima scena Starog i Novog zavjeta prisutna je vertikalna perspektiva i nagomilavanje likova, tj. slaganje jednog lika preko drugog, čime se povećava narativnost scenâ. Veliki spektar boja doprinosi bogatstvu i kvaliteti minijatura. Boje koje dominiraju su crvena, žuto-narančasta, plava i zelena s dodatcima zlatne i srebrne. Jedna od karakteristika je i korištenje akantusova lišća, najčešće za obrube, s primjesama zlata i srebra.²⁸

7.4. Faksimil rukopisa

Godine 1992. izrađeno je tisuću faksimila ovoga veličanstvenog rukopisa, tj. *Biblije Karla Ćelavog* iz Rima, a jedan od njih nalazi se i u Zadru. Faksimili su izrađeni od papira koji je vrlo sličan pergameni, s uvezom od crvene kože i pozlaćenim, brončanim, ručno izrađenim okovom na koricama. Zadarski faksimil u grad je dospio 2005. godine i na njemu

²⁶ I. F. WALTHER - N. WOLF, 2005., 103.

²⁷ C. R. DODWELL, 1993., 67.

²⁸ C. A. J. NORDENFALK, 1995., 69.

piše da je poklon tadašnjega zadarskog nadbiskupa Ivana Prende nadbiskupu u miru Marijanu Oblaku. Nadbiskup Oblak bio je strastveni kolekcionar Biblija sa 766 primjeraka koje se danas nalaze u Zadarskoj nadbiskupiji. Zadarski primjerak rimske *Biblije Karla Čelavog* označen je brojem 359/1000, jedno se vrijeme nalazio u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru, dok je danas izložen pod staklom u Nadbiskupskoj palači u Zadru.

8. Zaključak

Biblija Karla Ćelavog iz San Paolo fuori le mura u Rimu vrhunac je karolinškoga rukopisnog slikarstva. Datira se u sredinu druge polovine 9. stoljeća i pripada razdoblju karolinške renesanse te predstavlja posljednje veliko ostvarenje rukopisnog slikarstva ranoga srednjeg vijeka. Sadrži bogate barokizirajuće ukrase, počevši od inicijala pa do *incipit*-stranica, koje su korištenjem inzularnih motiva, carskih boja i fenomena *horror vacui* dovedene gotovo do savršenstva. Napisana je karolinškom minuskulom koja se kao novo pismo afirmirala upravo u franačkoj državi. Kodeks je jedno od najvažnijih djela karolinške renesanse koja je umjetnost ranoga srednjeg vijeka podigla na novu razinu te napravila temelje za romaničku, a kasnije i za gotičku umjetnost, posebno za slikarstvo.

Svaka je stranica *Biblije Karla Ćelavog iz Rima* obogaćena dekorativnim elementima koji spajaju antičke i mediteranske motive, u kombinaciji sa srebrnim i zlatnim ukrasima. U dekorativnom smislu, dolazi do međusobnog ispreplitanja triju umjetničkih struja koje su posljedica djelovanja triju različitih majstora (*Majstor Sv. Pavla, Majstor četiriju evanđelista i Majstor trona*) jer oni svojim različitim stilovima – linearno-zbijenim, helenističkim te stilom bliskim *Reimskoj školi* – još više upotpunjuju ukupan umjetnički doživljaj kodeksa te upućuju na ispreplitanje gotovo svih stilova koji su obilježili karolinšku renesansu, razdoblje možda i najznačajnijeg buđenja antičkoga duha i tradicija tijekom čitavoga srednjega vijeka.

9. Literatura

M. BACKES - R. DÖLLING, 1970. – Magnus Backes - Regine Dölling, *Radanje Evrope*, Rijeka, 1970.

M. BRANDT, 1995. – Miroslav Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb, 1995.

N. BUDAK, 2001. – Neven Budak, *Karlo Veliki – Karolinzi i Hrvati*, Split, 2001.

C. R. DODWELL, 1993. – Charles Reginald Dodwell, *The Pictorial Arts of the West 800-1200*, New York, 1993.

J. E. GAEHDE, 1966. – Joachim E. Gaehde, The Bible of San Paolo fuori le mura in Rome: Its Date and Its Relation to Charles the Bald, *Gesta*, 5, Chicago, 1966., 9-21.

I. GOLDSTEIN - B. GRGIN, 2006. – Ivo Goldstein - Borislav Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Zagreb, 2006.

H. E. KUBACH - V. H. ELBERN, 1973. – Hans Erich Kubach - Victor Hans Elbern, *Karolinška i otonska umetnost*, Novi Sad, 1973.

C. A. J. NORDENFALK, 1995. – Carl Adam Julian Nordenfalk, *Book Illumination – Early Middle Ages*, Geneva, 1995.

H. PIRENNE, 2005. – Henri Pirenne, *Povijest Evrope od seobe naroda do XVI. stoljeća*, Split, 2005.

J. STIPIŠIĆ, 1972. – Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb, 1972.

I. F. WALTHER - N. WOLF, 2005. – Ingo F. Walther - Norbert Wolf, *Masterpieces of Illumination. The World's Most Beautiful Illuminated Manuscripts from 400 to 1600*, Köln, 2005.

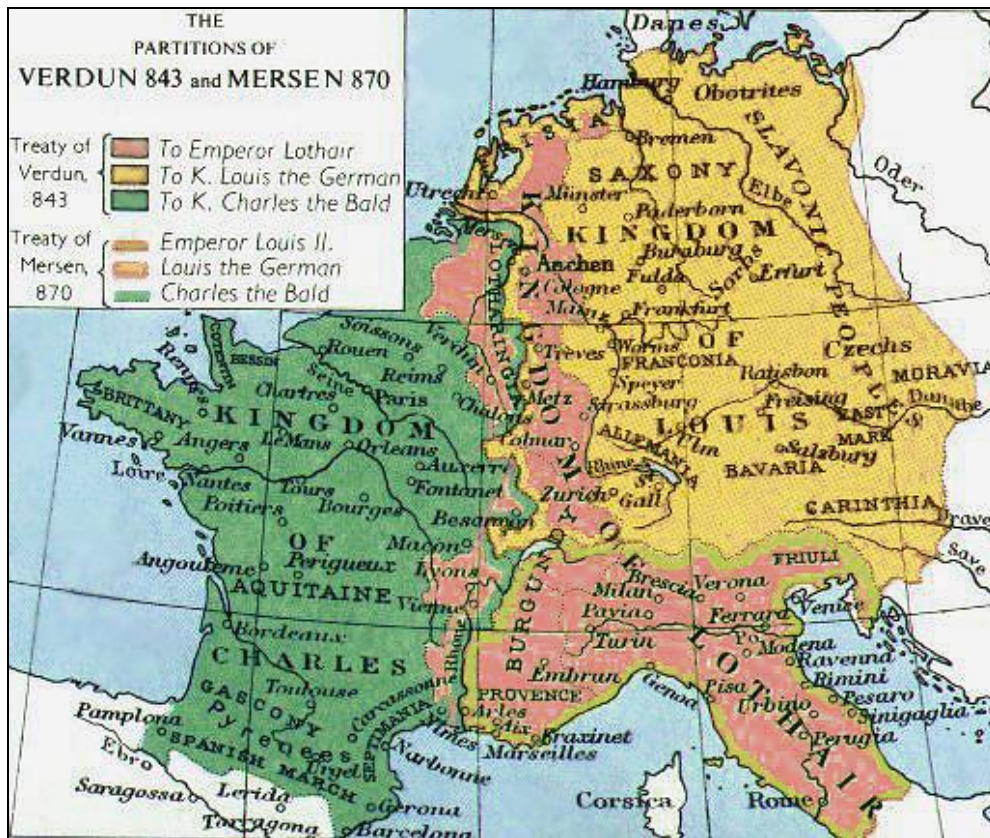
Mrežni izvori:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=30635> (datum pristupa: 18. 8. 2019.)

<http://www.thenagain.info/WebChron/WestEurope/VerdunTreaty.html> (datum pristupa: 8. 9. 2019.)

<https://caputmundicom.wordpress.com/2018/05/16/bazilika-izvan-zidina-i-kraj-svijeta/> (datum pristupa: 8. 9. 2019.)

10. Likovni prilozci

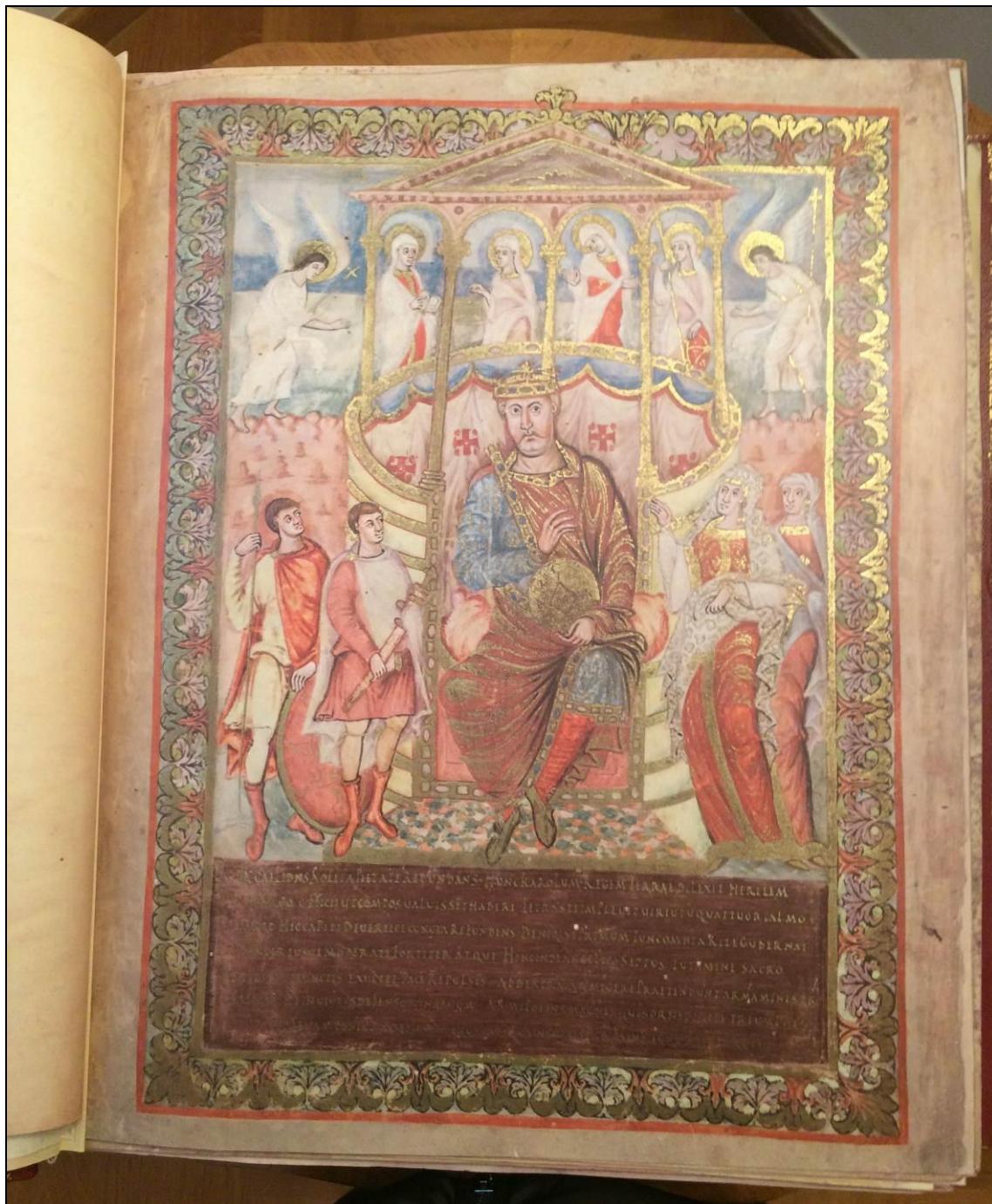
Slika 1. Prikaz Franačkog Carstva nakon Verdunskog sporazuma 843. godine (izvor: <http://www.thenagain.info/WebChron/WestEurope/VerdunTreaty.html>)

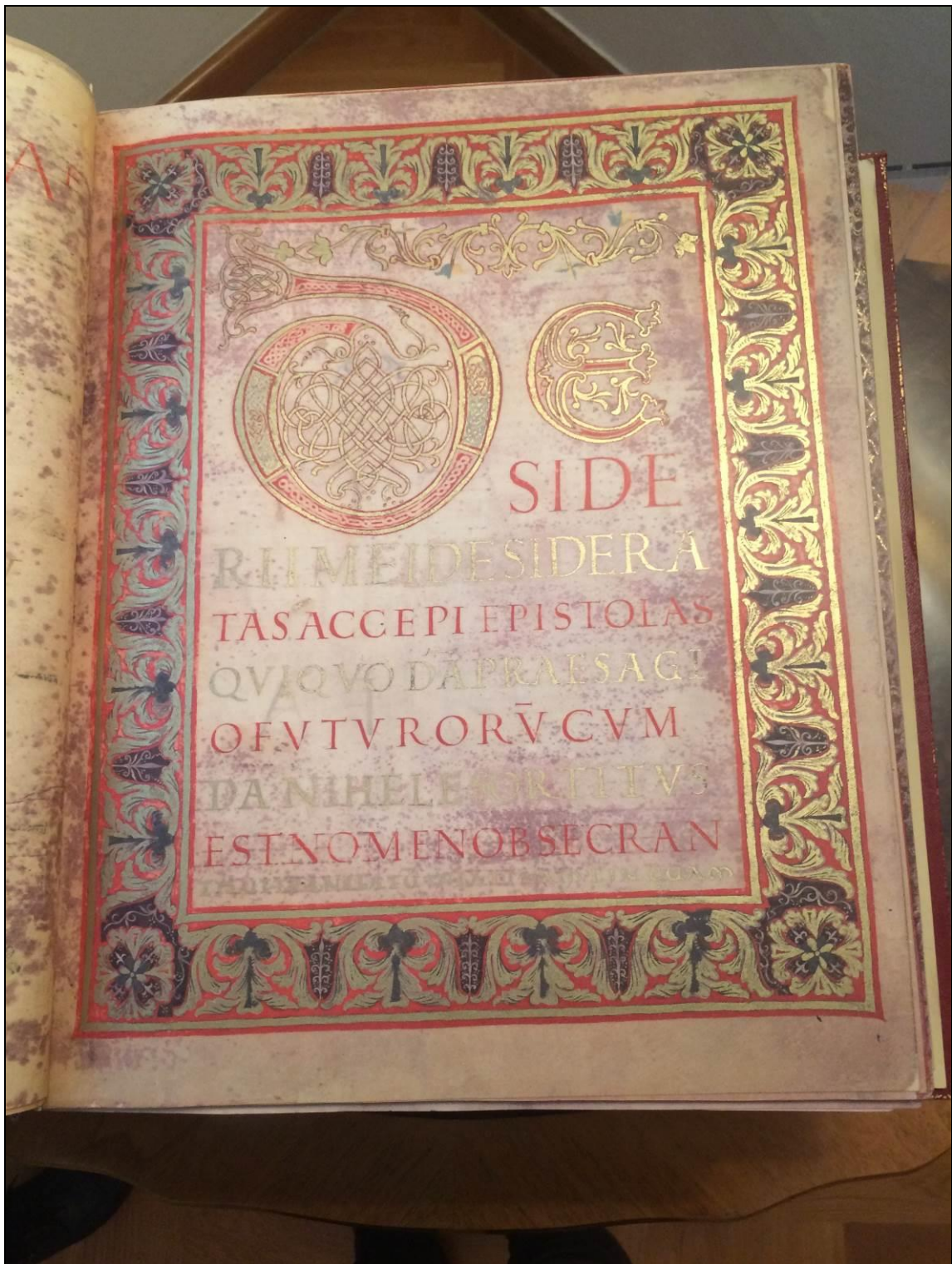
Slika 2. Unutrašnjost bazilike *San Paolo fuori le mura* u Rimu (izvor: <https://caputmundicom.wordpress.com/2018/05/16/bazilika-izvan-zidina-i-kraj-svijeta/>)

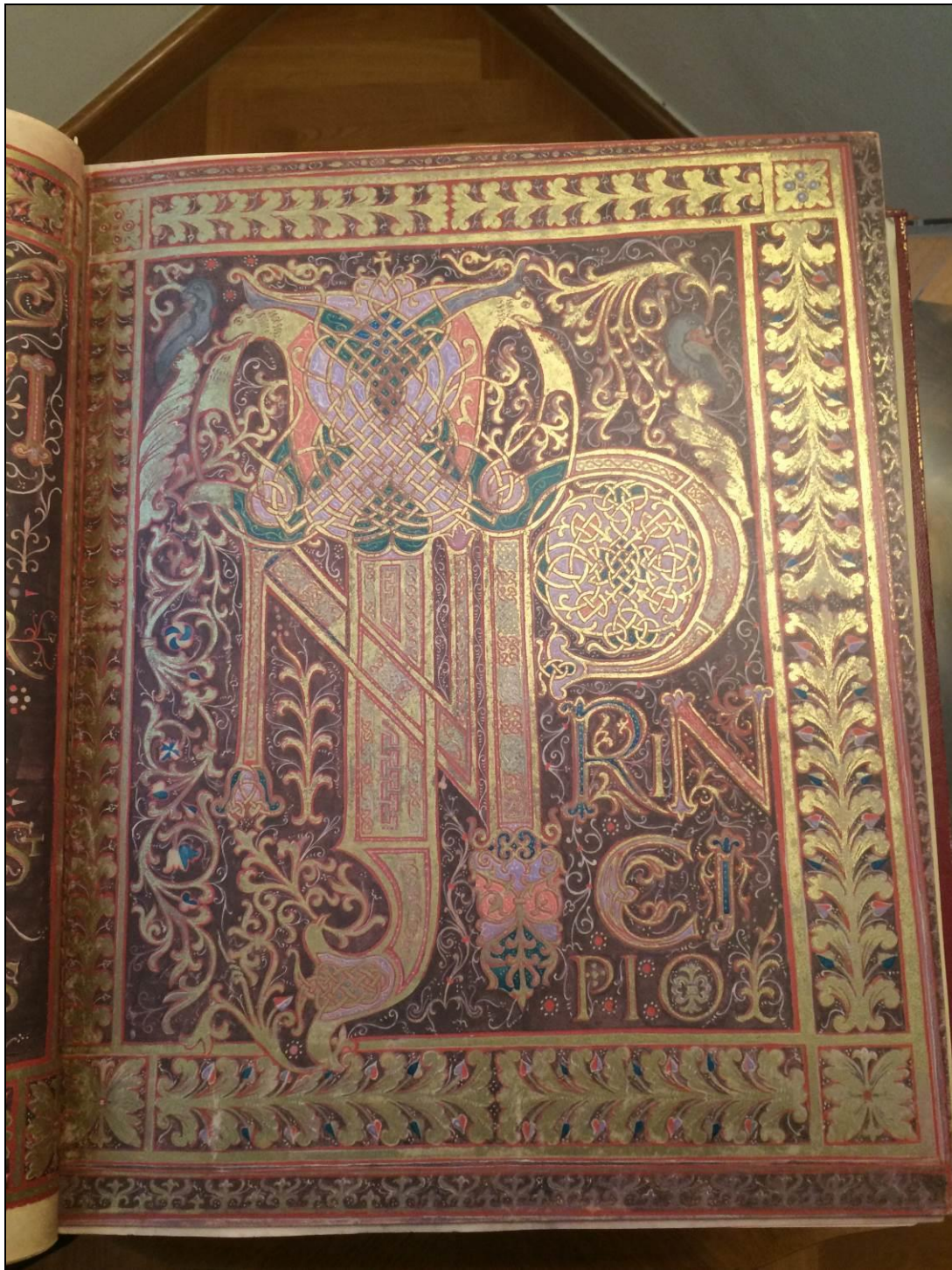
Slika 3. Korice zadarskog faksimila *Biblije Karla Čelavog* iz Rima
(foto: Marina Kujundžić)

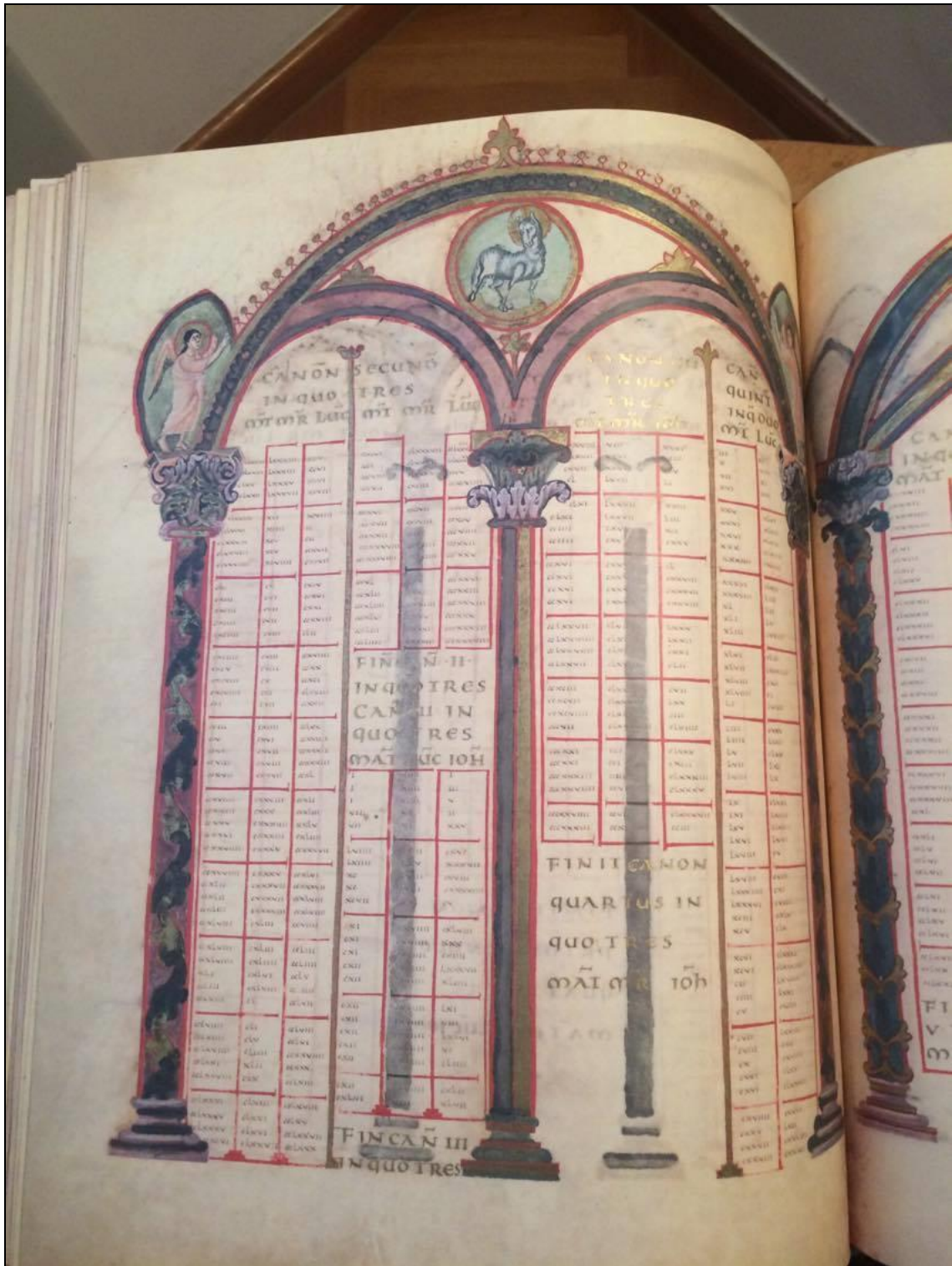
Slika 4. Ilustracija okrunjenog i ustoličenog Karla Čelavog na prvoj stranici zadarskog faksimila *Biblije Karla Čelavog* iz Rima (foto: Marina Kujundžić)

Slika 5. Incipit-stranica zadarskog faksimila *Biblije Karla Ćelavog* iz Rima
(foto: Marina Kujundžić)

Slika 6. *Carpet*-stranica zadarskog faksimila *Biblije Karla Ćelavog* iz Rima
(foto: Marina Kujundžić)

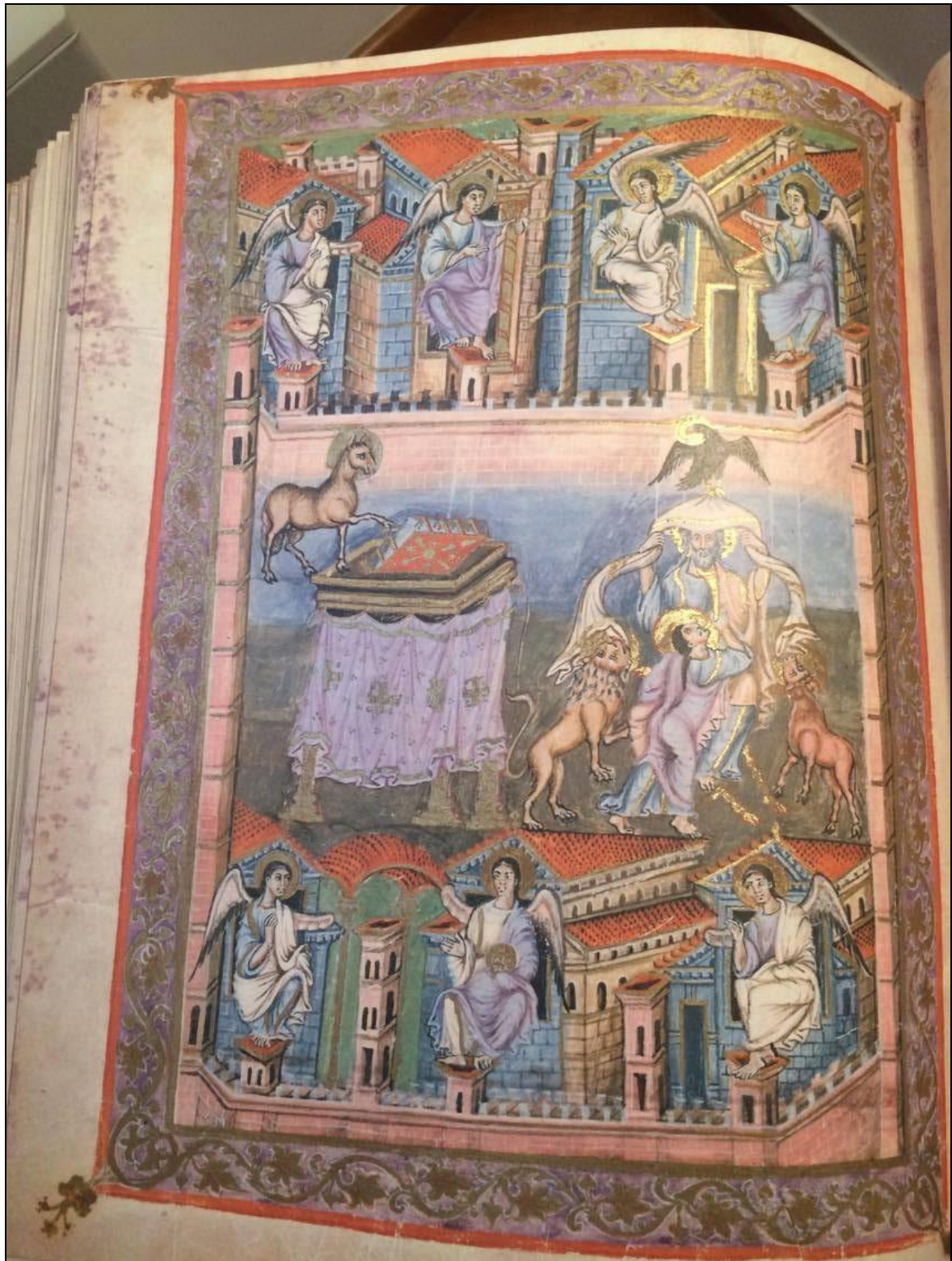
Slika 7. Primjer kanonske tablice između Starog i Novog zavjeta, zadarski faksimil *Biblije Karla Čelavog* iz Rima (foto: Marina Kujundžić)

Slika 8. Ilustracija *Krist u mandorli okružen evanđelistima i tetramorfom* na početku Novog zavjeta, zadarski faksimil *Biblije Karla Ćelavog* iz Rima (foto: Marina Kujundžić)

Slika 9. Početak Evanđelja po Mateju, zadarski faksimil *Biblije Karla Čelavog* iz Rima
(foto: Marina Kujundžić)

Slika 10. Ilustracija *Nebeskog Jeruzalema* na početku Knjige Otkrivenja Sv. Ivana Apostola, zadarski faksimil *Biblije Karla Čelavog* iz Rima (foto: Marina Kujundžić)

The Bible of Charles the Bald in Rome

Based on relevant literature, the author deals with the historical and artistic aspect of Charles the Bald's Bible, one of the most magnificent early medieval illuminated manuscripts. In order to contextualise this manuscript as closely as possible, the best example of an early medieval renaissance in Carolingian book painting, the author presents a historical account of the Frankish Empire during the ninth century and a specific period marked by the renovation and flourishing of all fields of art, which in professional terminology remained noted as the Carolingian Renaissance. In particular, she analysed the development of the Carolingian minuscule, a script that was characteristic only of the territory of the then Charles Empire, thus creating a foundation for understanding the manuscript and meaning of the Bible. In the end, through a critical artistic aspect, she explained the interweaving of numerous styles of different influences, which ultimately call into question the problem of dating, which has not yet been fully elucidated. Due to the volume of the Bible, the most representative pages were excluded from research and valorisation as specimens to prove the importance of this manuscript.

Keywords: *Charles the Bald's Bible* in Rome, illuminated manuscript, Frankish Empire, Carolingian Renaissance, Carolingian minuscule